

чне панування сприяє формуванню найбільших підприємств, що з'єднують виробництво, переробку і збут продукції в одному технологічному циклі. Такі господарства є об'єднаннями, що являють собою кооперативну форму міжгалузевої організації виробництва, яка діє під контролем єдиного управлінського органу. Господарства, які входять у подібні формування – дрібні, середні й великі ферми, заводи з переробки сільськогосподарської сировини, інші осередки промислового чи торгового призначення – виконують специфічні виробничі операції з метою забезпечення функціонування загального технологічного процесу.

Література:

1. Економічний аналіз діяльності підприємства: [навчальний посібник] / Г.В. Савицька. – К.: Знання, 2004. – 654 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
2. Нестерчук Ю.О. Вертикальна інтеграція у системі стратегічних цілей аграрної політики держави / Ю.О. Нестерчук // Актуальні проблеми економіки АПК: колективна монографія / за ред. Д.К.Семенди, О.І.Здоровцова. – Умань: Видавець “Сочінський”. – 2009. – С. 75-135
3. Родионова О.А. Институциональные преобразования и развитие интеграционных процессов в АПК / О.А. Родионова, Е.В. Дацкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2005. – №5. – С. 39-42.
4. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови / В.П. Ситник. – К.: Ін-т аграр. економіки УААН, 2002. – 518 с.
5. Черняков Б.А. Роль и место крупнейших сельскохозяйственных производителей в агроном секторе США / Б.А. Черняков // Экономика сельскохозяйственного и перерабатывающего производства. – 2001. – №5. – С. 9-12.
6. Шпикуляк О.Г. Институт аграрного рынка: монография / О.Г. Шпикуляк. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.
7. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України/ М.Д. Янків. – Львів: КООПОСВІТА, 2000. – 450 с.

УДК 631.151.6:664.6:63.002.6

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гудзь О.Є., д.е.н., професор, Степасюк О.С., к.е.н.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти формування та розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України, здійснено моніторинг існуючих проблем у контексті реалій викликів та запитів сьогодення та дисбалансів економічного простору, а також окреслено ризики та перспективи їх поступу.

It is considered teoretiko-methodological and practical aspects of forming and development of integration processes in the agrarian sphere of Ukraine, monitoring of existent problems is carried out in the context of realities of calls and queries of segodennya and disbalances of economic space, and also outlined risks and prospects of their advancement.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси еволюціонують, трансформуються, змінюють характер відносин їх учасників, призводять до заміщення традиційних економічних механізмів новими, які тільки будуть ви-
ро-

блятися. Щоб цей процес проходив не стихійно, необхідний надійний фундамент, що забезпечує розробку і здійснення практичних рішень.

Також не очевидно, що зберігається незмінною логіка поглиблення інтеграції в аграрній сфері. Це відображає суперечливість даного явища і необхідність дослідження різних стратегій його розвитку. У концептуальному зрізі виникають питання і про саме підґрунтя інтеграційних процесів: яка діалектика їх розвитку; які існують види синергетичних ефектів інтеграції, ступінь їх позитивності; яка оптимальна ступінь розвитку інтеграційних процесів. Пошук відповідей на ці питання дозволить зрозуміти тенденції та пріоритетні напрями інтеграції, масштаби і конфігурацію інтеграційних утворень, вплив, який чиниться ними на поступ аграрної сфери України та її економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досі ще не існує цілісного бачення щодо формування та розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України. Серед існуючих наукових екскурсів стосовно розвідин вказаних проблем слід виділити концепції та пропозиції видатних вчених економічної аграрної науки, зокрема В. Андрійчука, В. Амбросова, В. Борисової, В. Галушка, О. Гудзинського, А. Діброви, С. Кваші, М. Кропивка, І. Лукінова, Г. Мазнева, П. Макаренка, П. Саблука, П. Стецюка, які є цінними й значимими. Все ж вони не дають необхідного ґрунту для глибокого й комплексного вирішення проблем розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері.

Постановка завдання. Існуючі інтеграційні процеси породжують необхідність вивчення характеру взаємодії інтеграційних утворень з іншими економічними суб'єктами, а також здійснення аналізу впливу та ефективності інтеграційних процесів. Такий аналіз, водночас, вимагає розробки теоретичної, методологічної та інструментальної бази за існуючих викликів і запитів сьогодення. Сукупність відмічених обставин зумовлює актуальність та значимість теми даної наукової розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття „інтеграція” є ємним і багатоплановим, яке вимагають глибокого і всебічного дослідження. В економічній літературі термін „інтеграція” набув широкого поширення. У самому загальному значенні інтеграція (від лат. Integratio – відновлення, заповнення, від integer – цілий) являє собою „логічне поняття, що означає стан взаємозв'язку окремих диференційованих систем і функцій системи, організму в цілому, а також процес, що веде до такого стану” [4]. Саме таким чином трактує інтеграцію сучасна енциклопедична література.

Укладачі Великої радянської енциклопедії, давали наступне визначення: „інтеграція – це коаліційне об'єднання діяльності деяких функцій організацій при збереженні ними юридичної та, частково, економічної самостійності (частина більш загальних закономірностей процесів розвитку і еволюції форм капіталу)” [2]. Водночас, як синоніми застосовуються інші споріднені дефініції: злиття, консолідація, об'єднання, концентрація, централізація тощо.

Важливо відзначити: таке об'єднання має призводити до підвищення господарської та інвестиційної активності учасників альянсів. Водночас, має спостерігатися і економія витрат. У цім й полягає ефект інтеграції, в її синергії [8]. Зазвичай акцентують, характеризуючи інтеграцію, що це об'єднання економічних, організаційних, технологічних та інтелектуальних ресурсів на підґрунті взаємної участі, при здійсненні компромісного та ефективного управління. При цьому передбачається, що: реалізуються пріоритети, що поліпшують якість життя (проблеми зайнятості, соціальний устрій суспільства і так далі); розвиваються перспективні виробництва, збільшується випуск конкурентоспроможної та якісної продукції; поліпшується інвестиційний клімат; прискорюється освоєння досягнень НТП.

Крім загального розуміння цілей інтеграції потрібне застосування технологій та інструментів, відповідних складності завдання. Затребуваними стають механізми, які сприяють швидкій акумуляції та адресної передачі досвіду, пошуку і знаходження нових рішень, що забезпечують підвищення ефективності бізнесу. Держави і представники бізнес-співтовариств потребують розвитку різних форм економічних взаємодій, співпрацю в сфері комунікацій та інформаційних систем, здійсненні спільних інвестиційних проєктів, юридичному супроводі угод. Дана проблема в загальному вигляді може бути сформульована як визначення меж інституційного оформлення інтеграції та забезпечення механізмів вирішення суперечності інтересів.

Інтеграційні процеси не зводяться тільки до економічних взаємодій, з ними пов'язаний і на них впливає комплекс політичних, соціальних і психологічних аспектів (останні зазвичай називають особливостями менталітету, які доповнюють особливості економічної діяльності) [7].

Нові можливості економічного середовища надають рівні умови і розширюються можливості для учасників бізнес-співтовариств, але, з іншого боку, і підвищуються вимоги до їх інформованості в конкретній ситуації і можливості адекватно реагувати на неї. Аналіз проблем інтеграції дозволяє позначити напрями її еволюції, принципи формування та розвитку.

Не можна протиставляти інтеграцію на територіальній основі й інтеграцію в економічній сфері чи на інших принципах, зокрема, на підґрунті формування мережкових процесів. Територіальна інтеграція не завжди має на увазі спільність рівнів розвитку, мережкова інтеграція не виключає територіальних взаємодій, і подібна неоднорідність не обов'язково буде конфліктною. Мережковий характер інтеграції більш характерний для спільної реалізації проривних виробничих чи науково-виробничих проєктів, спільного освоєння важкодоступних джерел ресурсів, створення спільних інформаційних структур.

Історія розвитку світового сільського господарства яскраво демонструє, що в цій галузі вже давно простежується тенденція інтеграції виробництва, формою прояву якої стало скорочення кількості фермерських господарств і зростання розміру землекористування та обсягів виробництва. Розвинені в аграрному відношенні країни вже з другої половини XIX ст. вживали землевпорядні заходи для з'єднання дрібних ділянок у великі [13], що

принесло позитивні результати. Механізми запобігання подрібненню фермерських господарств існують у законодавстві більшості країн ЄС [13].

У США і країнах Західної Європи розвиток сільськогосподарського виробництва супроводжується використанням сучасної техніки й технологій на великих масивах земель, що дозволило підвищити продуктивність праці за останні 30 років у 2-3 рази.

Кількість великих ферм, наприклад у США, постійно збільшується, вони створюють велику перевагу держави на світовому ринку сільськогосподарських продуктів. У цій країні нині їх налічується понад 8 %, але вони виробляють 73 % продукції, одержують 78 % чистого прибутку від загального прибутку всіх ферм. Саме великі підприємства забезпечують нині продовольчу безпеку США [14].

Існуючі світові тенденції щодо розвитку інтеграційних процесів з подальшою концентрацією виробництва не обійшли стороною й українську аграрну сферу. Загалом, структура сучасних аграрних підприємств в Україні свідчить, що більшість з них мають невелику площу землекористування. У 2010 р. налічувалось 28454 аграрних підприємств з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 50,3% загальної їх кількості [12]. Ці підприємства в цілому використовували 646,3 тис га сільськогосподарських угідь. Середня площа сільськогосподарських угідь цієї групи підприємств становила 161,6 га.

Водночас, у 309 аграрних підприємствах (0,5% від загальної їх кількості) використовувалось по 7000 га і більше сільгоспугідь. Ці підприємства в цілому використовували 18,3% загальної площі сільськогосподарських угідь. З одного боку, це сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності, адже на великих площах можна більш раціонально використовувати земельні ресурси, підвищити культуру землеробства та впроваджувати новітні досягнення науково-технічного прогресу. З іншого ж – найчастіше такі землекористувачі не зацікавлені у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, де розташовані земельні площі, та найманні місцевих жителів, оскільки виконання технологічних операцій нині потребує незначної кількості працівників високої кваліфікації, які вже є у наявності у таких підприємствах [8].

Відбувається процес концентрації земельних угідь аграрних підприємств. Так, якщо у 2007 р. підприємств із валовим збором зернових, що перевищує 1000 тонн, було 13,8%, а 5000 тонн – 2,3%, то у 2010 р. цей показник становив відповідно 16,2% та 3,5% [12]. Процес концентрації земельних угідь позитивно впливає на ефективність виробництва. Зокрема, підприємства з валовим збором зернових понад 5000 тонн демонструють кращу серед усіх підприємств урожайність зернових. Зокрема, у 2010 р. вони досягли урожайності 37,4 ц/га при середній урожайності у 27,6 ц/га.

Слід відмітити, що загальний обсяг підтримки сільськогосподарських товаровиробників, за останні роки збільшилась більш ніж у чотири рази, якщо у 1999 р. вона складала 273 млн. грн., у 2004-му – 1,0 млрд. грн., у 2007-му – 5,0 млрд. грн., то у 2008 р. – 9,7 млрд. грн., а у 2009 р. – близько 7 млрд.

грн. Фінансово-економічна криза 2008-2009 років вплинула на дотаційну складову сільськогосподарського сектору. Зокрема, в 2009 році частка державних субсидій у прибутках фермерів в країнах ОЕСР збільшилась. У середньому вона становила 22% від загальної суми фермерських надходжень, що на 1 відсотковий пункт більше, ніж 2008 року. Таке зростання змінило тенденцію до зменшення частки державних субсидій у прибутках фермерів, що тривала з 2004 року. Найвідчутніше зростання державної підтримки (у відсотках до загального прибутку) відбулося в 2009 році у Канаді (з 13% до 20%), Кореї (46%/52%), Норвегії (60%/66%) та Швейцарії (57%/63%). В усіх цих країнах головною причиною збільшення була цінова підтримка для молочних продуктів. У США державна підтримка фермерів в 2009 році становила 10% їхніх прибутків проти 8% 2008 року; у ЄС – 24% проти 22%. За експертними оцінками, повне скасування бартеру лише в торгівлі сільськогосподарськими товарами може привести до зростання доходів країн, що розвиваються, на \$ 43 млрд щорічно.

Незважаючи на відчутне зростання рівня бюджетного фінансування аграрної сфери в країні, ефективність реалізації бюджетних програм, зокрема в діяльності більшості аграрних підприємств залишається низькою [11]. Тому на разі важливим є значення не лише обсягів державної підтримки, а механізмів її надання. Аналітичні спостереження свідчать про недосконалий механізм розподілу бюджетних фінансових асигнувань та недоступність одержання бюджетних коштів для значної частини дрібних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та селянських домогосподарств. Крім того, такий стан справ має постійний характер. Зазначеною фінансовою допомогою в 2008 р. було охоплено лише 4,6 відсотка, а у 2009 році – 5 відсотків від загальної кількості фермерських господарств, яка становила відповідно 1996 та 2188 господарств.

З 1999 року поступово нарощувалися обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. У 2008 році у сільському господарстві отримано найбільший за всю історію України урожай зернових – 53,3 млн. тонн. Проте збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства і харчової промисловості не покращило фінансові результати діяльності галузі та не привело до сталого і динамічного розвитку економічних суб'єктів аграрної сфери. Незбалансованість пропозицій та попиту на сільськогосподарську та харчову продукцію, відсутність експортної стратегії, низька купівельна спроможність населення призвели до ускладнення цінової ситуації на продовольчих ринках, зменшення обсягів продажу продуктів харчування, погіршення розрахунків між суб'єктами ринку, згортання кредитування аграрних підприємств [10].

Інтеграційні процеси еволюціонують, трансформуються, змінюють характер відносин їх учасників, зумовлюють заміну традиційних економічних механізмів сучасними, інноваційними. У цьому аспекті цікавою видається позиція таких зарубіжних вчених, як Г. Дінза, Ф. Крюгера і С. Зайзеля. Вони стверджують, що в конкурентній боротьбі компанії, щоб вижити, повинні постійно збільшуватися. Цю ж думку підтверджує Г. Паламарчук, який після

проведення відповідних досліджень пише, що в розвинених країнах більша частина економіки базується на великих інтегрованих корпораціях.

Потрібно підкреслити, що помітною особливістю в Україні було те, що з початком трансформаційних змін, інвестори, які вкладали суттєві обсяги капіталу в агробізнес, очікували швидкої віддачі, великих прибутків. Тому інтеграційні процеси в аграрній сфері з її капіталізацією на початковій стадії (2000-2005 рр.), здійснювалися хаотично, без системно. Однак в останні роки інтеграційні процеси в агробізнесі здійснюються досить рельєфно, за певними напрямками.

Необхідність досягнення вищезгаданих завдань, з нашої точки зору, – важлива причина інтеграції. При цьому відбувається не тільки „коаліційне об'єднання діяльності деяких функцій організацій при збереженні ними юридичної та, частково, економічної самостійності” [2], а й „...покращення стану ... організму в цілому, а також процес, що веде до такого стану” [4]. Тобто відбувається об'єднання фінансових ресурсів, науково-технічних, виробничих і інших можливостей різних підприємств і організацій. На думку А.Є. Дворецької та Ю.Б. Нікольського „сам прибуток не є метою інтеграційних структур; він може бути метою лише для окремих її учасників. Мета – не нарощування власних капіталів, а можливість контролю та управління капіталами в інтересах всієї структури, що дозволяє стійко почувати себе в її середовищі кожному окремому її учаснику” [9].

Інтеграційні процеси аграрної сфери формують низку викликів у перспективі:

- наростання ресурсних дисбалансів, зокрема дефіцит фінансових ресурсів, стимулюватимуть зростання цін на продукцію аграрної сфери;
- актуальна на сьогодні модель захисту внутрішнього ринку України від цінових коливань (адміністративне регулювання цін, заборона або обмеження експорту тощо) не лише є неефективною в умовах відкритої ринкової економіки, але й демотивує аграрне виробництво як таке;
- висока інвестиційна привабливість аграрного виробництва сприятиме збільшенню конкуренції між економічними суб'єктами.
- має задовольнятися потреба в технологізації аграрного виробництва: (втрати внаслідок використання старих непродуктивних комбайнів і тракторів можуть сягнути 7,5 млрд грн.);
- нерівномірність розвитку аграрного виробництва;
- викривлення конкурентної ситуації через поширення протекціоністських заходів;
- зростання відставання агроформувань від світових лідерів;
- глобалізація переробної промисловості та трансфер виробництв (особливо в трудомістких галузях).

Висновки. Відзначені тенденції розвитку аграрного виробництва свідчать про необхідність подальшої трансформації аграрної сфери України, відсутність цілеспрямованих заходів державної політики, спрямованих на забезпечення стабільності власного продовольчого ринку та використання потен-

ційних вигод від зростання присутності України на світових ринках продовольства. Окрім того, нині існує ймовірність проведення великої кількості жорстких поглинань, тому активність процесів концентрації в аграрній сфері України, тільки посилиться протягом найближчих років, і поглинання залишаться інструментом подальшої реструктуризації агроформувань.

Проблеми інтеграційних процесів аграрної сфери України проявляються в наступному: відмінність інтересів селян, держави та засновників інтеграційних об'єднань; відсутність сукупної ефективності інтеграційних процесів; відсутність розробок щодо чітких планів і змісту інтеграції; розбіжність позицій вчених, держави та учасників щодо цілей та механізмів інтеграції; необхідність відповідності доктрин і зближення позицій; визначення меж інституційного оформлення інтеграції; відсутність механізмів вирішення розбіжностей; зростання вимог до об'єктивності інформації та прозорості діяльності учасників інтеграції та можливості адекватно реагувати на ситуацію. Критичне осмислення цих проблем розкриває як складність визначення нової траєкторії аграрного курсу, так і неможливість швидкого однозначної і простого їх вирішення.

Література:

1. Амбросов В.Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК. – №2. – 2009. – С. 16-18.
2. Большая советская энциклопедия. Т. 9. / Гл. ред. А.М. Прохоров – 3-е издание. – М.: Сов. Энциклопедия, 1969. – 513 с.
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
4. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 178 с.
5. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1984 – 1600 с.
6. Гудзь Е.Е. Особенности становления и тенденции развития интеграционных процессов в АПК Украины: финансовый аспект // Интеграция и дезинтеграция в агропромышленном комплексе экономики: традиционный и инновационный подходы. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2009. – 925 с. – С. 438–445.
7. Гудзь Е.Е. Повышение конкурентоспособности АПК Украины с помощью интеграционных процессов: финансовый механизм // Материалы II Международной научно-практической конференции „Экономический рост республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость”. – Минск: БГЭУ. – 2009. – т. 2. – 367 с., с. 11–12.
8. Гудзь О.Є. Контур можливостей та загроз інтеграційних процесів в аграрній сфері України //Вісник Харк. Нац. Техн. Ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Вип. 98. – Харків: ХНТУСГ, 2010 р. – 371 с. – С. 7-19.
9. Никольский С.А. Аграрный курс России (мировоззрение реформаторов и практика аграрных реформ в социально-историческом, экономическом и философском контекстах). – М.: КолосС, 2003.
10. Постанова Верховної Ради України від 6 квітня 2009 року N 1240-VI «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України"» - електронний варіант
11. Стецюк П.А. Влияние макроэкономической среды на формирование и использование финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий Украины // Интеграция

и дезинтеграция в агропромышленном сектора экономики: традиционный и инновационный подходы. – М.: ООО «НИПКЦ Восход-А», 2009. – 952 с. – С. 445-451.

12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.

13. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2009 р. Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

14. <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru/>

УДК 338.2

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛА

Лучик С.Д., д.е.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

Здійснена оцінка інноваційній складовій у формуванні механізму збереження трудового потенціалу села, визначенні основні інвестиційно-інноваційні напрямки розбудови аграрного сектору України з метою збереження трудового потенціалу села

An estimation is carried out to the innovative constituent in forming of mechanism of maintainance of labour potential of village, determination basic investment-innovative directions of alteration agrarian the sector of Ukraine with the purpose of maintainance of labour potential of village

Постановка проблеми. Політика збереження та примноження трудового потенціалу села в умовах побудови конкурентоспроможної економіки повинна здійснюватись на засадах ефективної інвестиційно-інноваційної діяльності, раціонального використання наявного ресурсного, виробничого потенціалу, підвищення якості життя через забезпечення зайнятості населення, зростання доходів та добробуту громадян.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку села вимагає орієнтувати економіку держави на невпинне скорочення існуючого розриву між Україною та найбільш розвиненими країнами світу, що можливо лише на основі збалансованої інвестиційно-інноваційної політики, яка забезпечить структурно-технологічну модернізацію вітчизняної економіки та стабільне підвищення добробуту громадян України. Саме інноваційний шлях розвитку є важливим пріоритетом держави. Для підвищення інноваційної складової економічного розвитку основна увага приділяється реструктуризації науково-технічної сфери і розвитку інноваційної інфраструктури [1, с.120].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За умов формування ринкових відносин це питання вивчали багато вітчизняних учених, про що свідчать роботи В.М. Гейця, М.Я. Дем'яненка, М.І. Кісіля, Б.Є. Кваснюка, М.Й. Маліка, Л.О. Мармуль, П.Т. Саблука та інших. Однак проблема підвищення рівня інновативності діяльності аграрних підприємств завжди була в центрі уваги українських та іноземних учених-економістів.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка рівня інноваційної діяльності аграрних підприємств та її впливу на збереження трудового потенціалу села.